

KAZNENOPRAVNA ZAŠTITA MORA OD ONEČIŠĆENJA S BRODOVA U PRAVU EUROPSKE UNIJE

Criminal Protection from Marine Pollution Originating from Ships in European Union Legislation

mr. sc. Sonja Vizjak, dip.iur.

Gornji Jugi 14a, Viškovo
E-mail: sonjavizjak@net.hr

UDK 347.79:504.42

Sažetak

More je sastavnica okoliša znatno izložena onečišćenju, koje je, zbog svojega sve većeg intenziteta, izazvalo pozornost relevantnih tijela Europske unije, pa ona donose više akta kako bi se kaznenopravnim mjerama smanjila, a u konačnici i spriječila, daljnja onečišćenja mora i njima uzrokovane negativne promjene u morskom okolišu.

Reguliranje kaznenopravne odgovornost za onečišćenja mora brodskoga podrijetla u pravu Europske unije novijega je datuma, a prva faza u tom nastojanju završena je 21. listopada 2009. donošenjem Direktive 2009/123/EC o izmjeni i dopuni Direktive 2005/35/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 7. rujna 2005. o onečišćenju s brodova i uvođenju kazna za prekršaje.

Tom činu prethodio je složen postupak uspostave kaznenopravnog okvira za sprječavanje onečišćenja mora na temeljima harmonizacije kaznenog prava. Pritom valja istaknuti da je u postupak bio uključen i Europski sud pravde; njegovom je presudom bila poništena Okvirna odluka Vijeća 2005/667/ PUP od 12. lipnja 2005. o jačanju kaznenopravnog okvira za provedbu zakona protiv onečišćenja s brodova, ali je to omogućilo i definiranje osnovnih načela kaznenog zakonodavstva Unije.

Budući da je jedan od strateških ciljeva Republike Hrvatske pristupanje Europskoj uniji, čemu prethodi i složen proces ujednačavanja vlastitoga zakonodavstva s pravnom stečevinom Unije, kaznenopravno zakonodavstvo Unije povezano s onečišćenjem mora brodskog podrijetla imaće snažan utjecaj i na hrvatsko zakonodavstvo.

Ključne riječi: pravna stečevina Europske unije, zaštita morskog okoliša, onečišćenje mora, Europski sud pravde, kaznenopravna odgovornost.

Summary

The sea is an environmental component which is significantly exposed to pollution. Because of its increasing intensity, this fact caught the attention of the relevant bodies of the European Union. The European Union has adopted a series of acts, the objective of which is to reduce and to prevent further marine pollution and consequent negative changes in the marine environment, by means of criminal measures.

Regulation of criminal responsibility for marine pollution originating from ships has appeared lately in the European Union legislation, and the first stage of its regulation was completed on October 21, 2009 by adopting Directive

2009/123/EC on Amendment of Directive 2005/35/EC of the European Parliament and Council, dated September 7, 2005 on pollution originating from ships, and introduction of penalties for violations.

Adoption of the above-mentioned Directive 2009/123/EC was preceded by a complicated procedure of establishing criminal law framework for prevention of marine pollution in the direction of harmonisation of criminal law. It is important to emphasise that the Court of Justice of the European Union was included in the entire procedure. Its judgement led to the annulment of Council Framework Decision 2005/667/JHA dated June 12, 2005, on strengthening of criminal law framework against pollution originating from ships, but also to defining of basic principles of criminal legislation of the Union.

*Since accession to the European Union is one of the strategic objectives of the Republic of Croatia in the following period, which is preceded by a complex process of harmonisation of its own legislation with the *acquis communautaire* of the Union, criminal legislation of the Union in relation to marine pollution originating from ships will also have a significant impact on Croatian legislation.*

*Keywords: *acquis communautaire* of the European Union, protection of marine environment, marine pollution, the Court of Justice of the European Union, criminal responsibility*

UVOD / Introduction

Onečišćavanje je mora izravno ili neizravno unošenje tvari ili energije u morski okoliš, što uzrokuje ili može izazvati pogubne posljedice na životne uvjete u moru, uz smetnje pomorskim djelatnostima, pogoršanje uporabne kakvoće morske vode i smanjenje privlačnosti morskih predjela.

Zaštita mora od onečišćenja, u Europskoj uniji počiva na tri temeljna načela: načelu predostrožnosti i prevencije (sprječavanje uništenja okoliša smanjenjem rizika i dugoročnim osiguranjem prirodnih resursa), načelu izvora (prioritetno suzbijanje štete nanijete okolišu na samom izvoru) i načelu odgovornosti osobe koja je uzrokovala štetu (pozivanje osobe štetnika da okloni ili ublaži štetu na okolišu)¹, dok sama odgovornost za onečišćenje mora može biti građanskopravna i kaznenopravna.

U ovom radu obradit će se izvori, bitni elementi i obilježja kaznenopravne odgovornosti za onečišćenja mora brodskoga podrijetla.

Pravni temelj kaznenopravne odgovornosti za onečišćenja mora brodskoga podrijetla u pravu Europske unije uspostavljen je donošenjem dvaju ključnih akata: Direktive 2005/35/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 7. rujna 2005. o onečišćenju s brodova i uvođenju kazna za prekršaje² i Direktive 2009/123/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 21. listopada 2009. o izmjeni i dopuni Direktive 2005/35/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 7. rujna 2005. o onečišćenju s brodova i

uvođenju kazna za prekršaje.³

Uz te dokumente bitne za ovu materiju svakako ide i Okvirna odluka Vijeća 2005/667/JHA od 12. lipnja 2005. o jačanju kaznenopravnog okvira za provedbu zakona protiv onečišćenja s brodova; ⁴ to je potaknulo i njezino preispitivanje Europskog suda pravde u predmetu C-440/05 i njezino poništenje u presudi, kojom je bilo definirano i nekoliko osnovnih načela u kaznenom pravu Unije.

TEMELJI KAZNENOPRAVNE ODGOVORNOSTI ZA ONEČIŠĆENJA MORA BRODSKOG PODRIJETLA U PRAVU EUROPSKE UNIJE / Foundations of criminal responsibility for marine pollution originating from ships in the European Union legislation

Kaznenopravna odgovornost za onečišćenja mora s brodova prvi je put na razini EU-a propisana bila Direktivom 2005/35/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 7. rujna 2005. Direktivu su donijeli Europski parlament i Vijeće EU kako bi se osigurao visok stupanj sigurnosti i zaštite okoliša, što je moguće ostvariti samo pod uvjetom da svi subjekti u prijevozu robe morem poduzmu sve mjere da se brodovi koji plove u vodama Unije usklade sa svim pravovaljanim propisima i standardima.

Važnost je Direktive 2005/35/EC u činjenici da se prvi put na razini EU-a propisuje kaznenopravni sustav

¹ Matthias Herdegen, *Europsko pravo*, Pravni fakultet u Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2003., str. 277.

² Directive 2005/35/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements

³ Directive 2009/123/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 amending Directive 2005/35/EC on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements

⁴ Council framework decision 2005/667/JHA of 12 July 2005 to strengthen the criminal-law framework for the enforcement of the law against ship-source pollution

odgovornosti za onečišćenja mora.⁵ Temeljno polazište kaznenopravne zaštite mora od onečišćenja jest postojanje učinkovitih, proporcionalnih i odvraćajućih kazna, iz kojega razloga treba u pravu EU-a definirati sadržaj povrede propisa, kazne i odgovornost, izuzeća od kažnjavanja i institucija mjerodavnih za kažnjavanje.

Polazna je teza Direktive da samo postojanje kazna i definiranje prije istaknutih elemenata za njihovu provedbu u praksi može dovesti do toga da se preventivno djeluje na osobe koje mogu uzrokovati ili pridonositi onečišćenju mora (brodovlasnici, zapovjednici, vlasnici tereta, klasifikacijska društva ili bilo koja druga osoba uključena u onečišćenje mora).

O svakoj sumnji na onečišćenje mora i počinjen prekršaj treba bez odgode upozoriti države članice Unije i državu kojoj pripada brod.

Bitno je istaknuti da se sve mjere koje propisuje Direktiva 2005/35/EC moraju primjenjivati sukladno načelu proporcionalnosti, pazeći da težina zahvata, uz to što je otežavajuća mjera podobna i potrebna za ostvarenje cilja, bude razmjerna i važnosti cilja.⁶

Uz poštovanje načela proporcionalnosti, Direktiva 2005/35/EC prihvaća i načelo supsidijarnosti, sukladno kojemu su mjere zaštite mora od onečišćenja ograničene samo na one kojima se zaštita može uspješnije ostvariti na razini EU-a nego na razini pojedinih država članica, jer one ne mogu samostalno, na zadovoljavajući način, ostvariti propisane ciljeve.

Uz naznačeno, države članice mogu propisati i strože mjere od propisanih Direktivom 2005/35/EC protiv brodova s kojih nastane onečišćenje mora, ali pritom one moraju biti u skladu s međunarodnim pravom, i to je zbog toga što direktive uvijek propisuju samo minimum mjera potrebnih za ujednačavanje prava, ostavljajući državama mogućnost da donesu i strože propise.

⁵ U hrvatskom zakonodavstvu kaznena odgovornost za onečišćenje mora propisana je u čl. 250. Kaznenog zakona. Riječ je o kaznenim djelima protiv okoliša koja se odnose jednako na sve njegove sastavnice. Tako na temelju čl. 250. Kaznenog zakona - "tko protivno propisima onečisti zrak, tlo, tekuću, stajaću ili podzemnu vodu, vodotok ili more, morsko dno ili morsko podzemlje, ili na drugi način ugrozi kakvoću zraka, tla, vode, vodotoka ili mora, morskog dna ili morskog podzemlja ili prirodnoga genetskog sklada biološke raznolikosti na širem području i u mjeri koja može pogoršati uvjete života ljudi ili životinja ili ugroziti opstanak šuma, bilja ili drugog raslinja - kaznit će se zatvorom od šest mjeseca do pet godina. Kaznom iz stavka 1. ovoga članka kaznit će se tko onečisti zrak, tlo, tekuću, stajaću ili podzemnu vodu, vodotok ili more, morsko dno ili morsko podzemlje, ili na drugi način ugrozi kakvoću zraka, tla, vode, vodotoka ili mora, morskog dna ili morskog podzemlja ili prirodnog genetskog sklada biološke raznolikosti, i time izazove opasnost za život ili zdravlje ljudi ili životinja, ili prouzroči uništenje ili znatno oštećenje šuma, bilja ili drugog raslinja u širem području.

Tko navedene kaznena djela počini iz nehaja, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine."

⁶ M. Herdegen, *ibid.*, str. 217.

Direktiva 2005/35/EC mjerodavna je za svako onečišćenje mora koje je posljedica ispuštanja zabranjenih tvari s broda, i ono se tretira kao kazneno djelo ako je počinjeno s namjerom, bezobzirno ili s krajnjim nehajem u unutarnjim vodama (uključujući i luke), u teritorijalnim vodama država članica, i tjesnacima kojima se koristi za međunarodni prijevoz, a sukladno Konvenciji Ujedinjenih naroda o pravu mora, u isključivom gospodarskom pojasu država članica ili na otvorenom moru.

Direktiva se odnosi na onečišćenja sa svih brodova bez obzira na njihovu državnu pripadnost, uz isključenje ratnih brodova, te javnih brodova i brodova u vlasništvu ili na upravljanju država i vlada što služe samo za nekomercijalne djelatnosti.

Svako ispuštanje zabranjenih tvari s broda koje se ne može podvesti pod izuzeća propisana Direktivom, ima za posljedicu pokretanje postupka radi utvrđivanja odgovorne osobe za onečišćenje i izricanje primjerene kazne, i sve to u nepristranom postupku, uz zajamčeno ispitivanje osumnjičene osobe i razmjernost kaznenog djela i kazne u skladu s Poveljom temeljnih prava Europske unije.

Povelja temeljnih prava EU-a, prihvaćena na međudržavnoj konferenciji u Nici 7. prosinca 2000. kao jedno od temeljnih prava građana Unije, navodi i pravo na pošteno suđenje propisujući da svatko pri podizanju optužnice za kazneno djelo, ima pravo da zakonom ustanovljen neovisan i nepristran sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj, uz pravo na razmjernost kaznenog djela i kazne, propisujući da težina kazne ne smije biti nerazmjerna kaznenom djelu.⁷

Naznačeno je osobito bitno imajući u vidu da Povelja temeljnih prava EU-a nakon stupanja na snagu Ugovora iz Lisabona od 13. prosinca 2007. (*Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*) dana 1. 12. 2009. - nije samo popis temeljnih ljudskih prava već postaje dio prava Europske unije, a time i osnova za zaštitu pred njezinim sudskim tijelima.

Govoreći o kaznenopravnim aspektima koje uređuje Direktiva 2005/35/EC, valja istaknuti da kazne za onečišćenja mora brodskog podrijetla nisu ni na koji način povezane s građanskopravnom odgovornošću stranaka, slijedom čega ne podliježu pravilima koja se odnose na ograničavanje ili usmjeravanje odgovornosti, niti na bilo koji način ograničavaju učinkovitu odštetu žrtvama onečišćenja.

⁷ Nada Bodiroga-Vukobrat i Sanja Barić, *Povelja temeljnih ljudskih prava Europske Unije s komentarom*, knjiga 1, Zagreb, Organizator, 2002., str. 80 - 84.

Bitna pretpostavka za učinkovito kažnjavanje onečišćenja mora svakako je i suradnja država članica EU-a na otkrivanju kaznenih djela i identificiranju počinitelja, a što je posljedično dovelo do osnivanja Europske agencije za sigurnost pomorskog prometa (*European Maritime Safety Agency - EMSA*).

Agenciju su osnovali Europski parlament i Vijeće EU-a Uredbom br. 1406/2002. od 27. lipnja 2002. o osnivanju Europske agencije za sigurnost pomorskog prometa⁸, mjerodavne u pitanjima razvijanja tehničkih rješenja i pružanju tehničke pomoći na implementaciji Direktive 2005/35/EC s pomoću satelita, traganja, nadzora i na pomaganju Komisiji EU-a u osiguranju učinkovite primjene Direktive u praksi.

Osnivanje Agencije i suradnja država članica Unije pretpostavka su za učinkovitu razmjenu podataka iz informacijskih sustava potrebnih za provedbu Direktive, uspostavu uobičajenih praksa i smjernica na temelju već postojećih na međunarodnoj razini, osobito za praćenje i ranu identifikaciju brodova u kršenju Direktive, ali i praćenje onečišćujućih tvari do točno određenoga broda.

OKVIRNA ODLUKA VIJEĆA 2005/667/
PUP OD 12. LIPNJA 2005. O JAČANJU
KAZNENOPRAVNOG OKVIRA ZA
PROVEDBU ZAKONA PROTIV
ONEČIŠĆENJA BRODOVIMA / *Regulation
(EC) No 1406/2002 of the European
Parliament and of the Council of 27 June
2002 establishing a European Maritime Safety
Agency*

Okvirna je odluka Vijeća 2005/667/ PUP⁹, sve dok je nije poništio Europski sud pravde, propisivala kazne za počinjene prekršaje sukladno Direktivi 2005/35/EC, a u obvezi država članica da normiraju svako ilegalno ispuštanje onečišćujućih tvari u more, ili sudjelovanje i poticanje na to kazneno djelo.

Ako je posljedica počinjenja kaznenog djela znatna šteta u okolišu, ili smrt ili teška tjelesna ozljeda fizičke osobe, kao jedna od kazna mora biti propisana i kazna zatvora. U ostalim slučajevima propisivala se novčana kazna ili kazna zabrane obavljanja djelatnosti.

Kazne su bile određene za pravne osobe, i to kao novčana kazna, stalna ili privremena zabrana obavljanja djelatnosti, stavljanje pod sudski nadzor ili likvidaciju, te

⁸ Regulation (EC) No 1406/2002 of the European Parliament and of the Council of 27 June 2002 establishing a European Maritime Safety Agency

⁹ Council framework decision 2005/667/JHA of 12 July 2005 to strengthen the criminal-law framework for the enforcement of the law against ship-source pollution.

isključenost iz pristupa javnim potporama.

Odluku 2005/667/JHA poništio je Europski sud pravde 23. listopada 2007. u predmetu C-440/05, odlučivši da kaznenopravne ovlasti Zajednice nisu ograničene na područje zaštite okoliša, već se protežu na druge zajedničke politike te da utvrđivanje vrste i visine kaznenopravne sankcije nije u ovlasti EU-a.¹⁰

Nakon toga, Komisija EU predlaže izmjene i dopune Direktive 2005/35/EC tako da se u nju uključe i odredbe poništene odluke, a što je u praksi dovelo do prihvaćanja Direktive 2009/123/EC o izmjeni i dopuni Direktive 2005/35/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 7. rujna 2009. o onečišćenju s brodova i uvođenju kazna za prekršaje. Direktiva je na razini EU-a prihvaćena kao odgovarajući akt za kaznenopravnu zaštitu mora od onečišćenja jer, s jedne strane, postavlja obvezujuće minimalne standarde za zaštitu voda od onečišćenja na temelju kaznenog prava, a, s druge strane, ostavlja fleksibilnost državama članicama pri implementaciji Direktive u vlastito zakonodavstvo.

PROMJENE U NORMIRANJU
KAZNENOPRAVNE ODGOVORNOSTI
ZA ONEČIŠĆENJA MORA BRODSKOG
PODRIJETLA U PRAVU EUROPSKE UNIJE/
*Changes in standardisation of criminal
responsibility for marine pollution originating
from ships in the European Union legislation*

Promjene u reguliranju kaznenopravne odgovornosti za onečišćenja mora s brodova donijela je Direktiva 2009/123/EC o izmjeni i dopuni Direktive 2005/35/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 7. rujna 2009., donesena 21. listopada 2009. kao posljedica poništenja Okvirne odluke 2005/667/JHA od Europskog suda pravde, i time je nastala potreba da se reguliraju pravne praznine u zakonodavstvu EU-a.

Nakon višemjesečne procedure započete 11. ožujka 2008., Komisija EU-a donijela je Direktivu 2009/123/EC kao temelj za kažnjavanje odgovornih osoba za ispuštanje onečišćujućih tvari u more, poradi poboljšanja sigurnosti pomorskoga prometa i zaštite morskog okoliša.

Budući da je riječ o ciljevima koje države članice ne mogu postići samostalno, posebice ako su to prekogranična onečišćenja, donosena je Direktiva na razini EU-a, poštujući pri tome načelo supsidijarnosti i proporcionalnosti, a vodeći se stavom kako zajednička pravila o kaznenim djelima i kaznama za onečišćenje

¹⁰ Zlata Đurđević, "Lisabonski ugovor: prekretnica u razvoju kaznenog prava u Europi, Reforma Europske Unije Lisabonski ugovor", „Narodne novine“, Zagreb, 2009., str. 319.

mora moraju omogućavati i učinkovitije metode istrage te suradnju unutar država članica i između njih.

Sukladno Direktivi 2009/123/EC, pojave većega onečišćenja mora s brodova kaznena su djela ako su počinjena s namjerom, bezobzirno ili s krajnjim nehajem¹¹ i ako uzrokuju pogoršanje kvalitete vode, dok manja onečišćenja koja ne pogoršavaju kvalitetu vode, nisu kaznena djela.

Pritom valja istaknuti da bi se pri usklađivanju hrvatskoga kaznenog zakonodavstva s tom Direktivom, kao i Direktivom 2005/35/EC, mogao pojaviti problem definiranja sadržaja pojma bezobzirnog počinjenja kaznenog djela (*recklessly*); hrvatski kazneni zakon, naime, poznaje samo počinjenje kaznenog djela s namjerom ili nehajem.¹² Sam pojam *recklessly* preuzet je iz angloameričkoga pravnog sustava i najbliži je pojmu krajnje (grube) nepažnje, i to težem stupanju krajnje nepažnje.¹³

Međutim, ako se manje ozbiljni slučajevi onečišćenja mora brodskog podrijetla kontinuirano ponavljaju, što za posljedicu u cjelini ima pogoršanje kvalitete vode, to su kaznena djela, za koja u skladu s načelom onečišćivač plaća.

Kao kazneno djelo kažnjava se i svako njegovo poticanje, pomaganje i podržavanje ako je počinjeno s namjerom.

Direktiva 2009/123/EC propisuje samo obvezu kažnjavanja djela onečišćenja mora, dok izbor vrste kazne prepušta državama članicama uz uvjet da su dostatno visoke kako bi se odvratili svi potencijalni onečišćivači od kršenja propisa o sprječavanju onečišćenja mora.

Uz fizičke kaznena odgovornost proširena je i na pravne osobe kad je kazneno djelo počinjeno u interesu ili za korist pravne osobe, ako je posljedica djelovanja osobe koja zastupa društvo, osobe koja donosi odluke u ime društva ili kontrolira društvo. Iz odgovornosti su izuzete države, javna tijela državne vlasti i javne međunarodne organizacije.

¹¹ Under this Directive, illicit ship-source discharges of polluting substances should be regarded as a criminal offence as long as they have been committed with intent, recklessly or with serious negligence and result in deterioration in the quality of water

¹² Sukladno čl. 44. i 45. Kaznenog zakona kazneno se djelo može počiniti s namjerom ili nehajem. Postoje izravna i neizravna namjera, te svjesni i nesvjesni nehaj.

Počinitelj postupa s izravnom namjerom kad je svjestan svog djela i hoće njegovo počinjenje, a s neizravnom namjerom kad je svjestan da može počiniti djelo pa na to pristaje.

Počinitelj postupa s svjesnim nehajem kad je svjestan da može počiniti djelo, ali lakomisleno smatra da se to neće dogoditi ili da će to moći spriječiti. dok s nesvjesnim nehajem postupa kad nije svjestan da može počiniti djelo, iako je prema okolnostima i prema svojim osobnim svojstvima bio dužan i mogao biti svjestan te mogućnosti.

¹³ Ivo Grabovac, *Ograničenje odgovornosti u pomorskom poduzetništvu*, Književni krug, Split, 2001, str. 52.

Krajnji rok državama članicama za uskladbe vlastitog zakonodavstva s Direktivom 2009/123/EC je 16. studenoga 2011., o čemu su dužne pravodobno obavijestiti Komisiju EU-a.

ZAKLJUČAK / Conclusion

U ovome radu analizira se u kaznenopravnom sustavu Europske unije odgovornost za onečišćenja mora brodskog podrijetla na temelju dvaju akata kojima su unesene bitne promjene u regulaciji ove materije: Direktive 2005/35/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 7. rujna 2005. o onečišćenju s brodova i uvođenju kazni za prekršaje i Direktive 2009/123/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 21. listopada 2009. o izmjeni i dopuni Direktive 2005/35/EC o onečišćenju s brodova i uvođenju kazna za prekršitelje.

Budući da je riječ o složenoj pravnoj materiji koja zalazi u ovlasti država članica EU-a, ali i u osnovna prava njihovih državljana, njezino reguliranje imalo je dalekosežne posljedice na mnoge aspekte od kojih su najvažniji izneseni u presudi Europskog suda pravde od 13. rujna 2005. u predmetu C-440/05 a odnose se na funkcionalne kaznenopravne ovlasti Zajednice i ujednačavanje kaznenog zakonodavstva država članica.

Kaznenopravno normiranje odgovornosti za onečišćenja mora brodskog podrijetla dovelo je do proglašenja kaznenim djelima svih većih onečišćenja mora s brodova ako su ona počinjena s namjerom, bezobzirno ili s krajnjim nehajem te s mogućnošću da uzrokuju pogoršanje kvalitete vode, bili počinitelji fizičke ili pravne osobe.

Mislimo da bi Republika Hrvatska trebala bez odgode ujednačiti vlastito kaznenopravno zakonodavstvo s odredbama Direktive 2005/35/EC i Direktive 2009/123/EC, analiziranim u ovome članku, i to izmjenama i dopunama svojega Kaznenog zakona.

LITERATURA / References

1. Bodiroga-Vukobrat, Nada, Barić, Sanja, *Povelja temeljnih ljudskih prava Europske Unije s komentarom*, Knjiga 1, Zagreb, Organizator, 2002.
2. Grabovac, Ivo, *Ograničenje odgovornosti u pomorskom poduzetništvu*, Književni krug, Split, 2001.
3. Herdegen, Matthias, *Europsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2003.

4. Đurđević, Zlata, "Lisabonski ugovor: prekretnica u razvoju kaznenog prava u Europi. Reforma Europske Unije. Lisabonski ugovor", Narodne novine, Zagreb, 2009.
5. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske i Europske zajednice i njihovih država članica (NN - Međunarodni ugovori, br. 14/1)
6. Council framework decision 2005/667/JHA of 12 July 2005 to strengthen the criminal-law framework for the enforcement of the law against ship-source pollution
7. Directive 2009/123/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 amending Directive 2005/35/EC on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements
8. Directive 2005/35/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements
9. Regulation (EC) No 1406/2002 of the European Parliament and of the Council of 27 June 2002 establishing a European Maritime Safety Agency
10. Kazneni zakon (NN, 110/97., 27/98., 50/00., 129/00., 51/01., 111/03., 190/03., 105/04., 84/05., 71/06., 110/07. i 152/08.)

Rukopis primljen: 14. 12. 2009.

